

Kicsi Noémi

Kántor, tanító vagy kántortanító?

Magyarosi Sándor kisfülpösi református kántortanító életpályája a 20. század történelmi eseményeinek tükrében

Az utóbbi időben az *oral history*, az interjú mint műfaj segítségével Erdélyben számos olyan antropológiai kutatás eredménye látott napvilágot, mely pedagógus életpályákra összpontosított¹, továbbá olyan egyháztörténeti kutatások is elkezdődtek, melyek keretében a kutatók lelkészek életpályájának szekusdoszéit, egyházi és állami anyagait vizsgálták át.²

A 20. századi kántorokkal, a kántortanítókkal ezek a kutatások még nem foglalkoztak. A kultúrakutatás bármely oldaláról is közelítjük meg ezt a kérdést – egyháztörténet, egyházzene, társadalom néprajz, vallási néprajz, népszokáskutatás³ –, a téma vizsgálata mindenképpen izgalmasnak bizonyul. Számomra annál is inkább, mert képzett és valamikor gyakorló kántorként amolyan saját magamat *megfigyelt megfigyelő*ként⁴ vehetek részt egy ilyen kutatásban.

Kutatásom a kolozsvári BBTE-n a dr. Keszeg Vilmos professzor által 1990-ben elindított kutatási programba integrálódik, amely életpályák, élettörténetek feltárására irányul. Ezek a narratívák a jelenben írónak ugyan, de az emlék/emlékezet által a múltra épülnek, és olyan történelmi eseményeket idéznek fel, amelyek valamikor szervesen beépültek egy-egy egyéni életútba, és annak idején új helyzetek, új életvezetési stratégiák elé állították a mindennapi embert, az ún. „narratív hőst”.⁵

Kicsi Noémi (1972) – óraadó tanár, egyházi alkalmazott Kántor-Tanítóképző Főiskola, doktorandus, BBTE, Kolozsvár, Hungarológiai Tanulmányok Doktori Iskola, *kicsi.noemi@gmail.com*

¹ Ozsváth Imola: *A néptanító alakja a XIX. század végén keletkezett reprezentációkban.* = Uő. (szerk.): *Néptanítók. Életpályák és élettörténetek.* Scientia Kiadó, Kvár 2008. 35–47. Uő. „Az akkori tanítók (...) a mostanihoz képest hősiess munkát végeztek.” *Egy udvarhelyszéki értelmiségi élettörténetének vizsgálata.* = *Néptanítók. Életpályák és élettörténetek.* Szerk. Ozsváth Imola. Scientia Kiadó, Kvár 2008. 49–93; Bálint Dezső–Kovács Piroska–Balászi Dénes: *Lámpások voltunk... Udvarhelyszéki pedagógusok élettörténete.* Sajtó alá rendezte és a kísérő tanulmányt írta Ozsváth Imola. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2009. 393.

² Buzogány Dezső–Jánosi Csongor: *A református egyház Romániában a kommunista rendszer első felében.* L'Harmattan Kiadó, Bp. 2011, 5–6.

³ Több helyen találkozunk a néphagyomány-, népszokásgyűjtők munkáiban olyan megjegyzésekkel, hogy „valami kántorféle” tartott életben vagy élesztett újra egy-egy népszokást. Lásd például Barabás László: *Az otthonosság gyökerei.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2015, 255.

⁴ Takáts József: *Megfigyelt megfigyelők.* = *A narratív identitás kérdései a társadalomtudományokban.* Szerk. Rákai Orsolya–Z. Kovács Zoltán. Bp.–Szeged 2000, 134–155.

⁵ Keszeg Vilmos (szerk.): *Specialisták. Életpályák és élettörténetek.* Scientia Kiadó, Kvár 2005. 8; Uő *A történetmondás antropológiája.* Egyetemi jegyzet. KJNT – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár 2011; Vincze Kata Zsófia: *Élettörténet és emlékezetpolitika. Erdély, Trianon, Magyarország.* = Uő: *Emlék, emlékezet, életút.* Szerk. Deáky Zita és Smid Bernadett. ELTE BTK Néprajzi Intézet, Bp. 2014. 73; Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* Napvilág Kiadó, Bp. 2000. 139; Pléh Csaba: *Az elbeszéli történelem a pszichológiában.* Előadás az MTA Filozófiai és Történelemtudományok Osztályának 2000. május 3–4-én tartott *A történeti helyzetű alakváltozásai: Kényszerpályák és alternatívák a magyar történelemben* c. tudományos ülésszakán. 2000; Halász László: *Szociális megismerés és irodalmi megértés.* Akadémiai Kiadó, Bp. 1996. 262; Dósa Zoltán–Péter Lilla: *A pe-*

A lévíták

Amikor a *lévita pap*, *lévita tanító*, *lévita kántortanító* fogalmakkal találkozunk, joggal merül fel bennünk a kérdés, hogy mit is takarnak ezek a kifejezések.

A lévita tisztség a Romániai Református Egyház Statutúmban jelenleg nem szerepel. A lévita fogalomnak időben legközelebbi említésével a Kárpátaljai Református Egyházkerületben (továbbiakban KRE) találkoztam, ahol lévita képzést indítottak, és 2009-ben hét fiatalember sikeres záróvizsgát is tett. Héder János, a KRE főjegyzője szerint: „A református egyházban valamikor a 20. században használták ezt a fogalmat először. Ekkor a lévíták nagyon sok feladatot elláttak – tanítás, kántorkodás, kazuális szolgálatok, bibliaórák, istentiszteletek megtartása –, hisz középszintű teológiai műveltséggel rendelkeztek.”⁶ Itt valószínű, hogy a kárpátaljai reformátusságra érthette, hogy a lévita fogalmat nem használták a református egyházban, hiszen a 18. század derekán még a szépirodalomban is előfordult a fogalom, mint például Jókai Mór *A barátfalvi lévita* c. regényében, melyben etnográfiai írásokra jellemző részletességgel, pontossággal a viselettől a szolgálati rendig, a munkaköri leírástól a jövedelméig, a szorosabb és lazább kapcsolati hálójától a székely szombatosokhoz fűződő viszonyáig ábrázolja az író.

A kálvini reformáció az ószövetségi istentiszteleti renchez, formához nyúl vissza, ahol Lévi (Jákób fiainak egyike) leszármazottai, a lévíták (apai ágon öröklődő tisztség) szolgálata szerves részét képezte a templom körüli ténykedéseknek. „Az áldozatok bemutatásával az ő feladatuk volt a zene megszólaltatása (az áldozat bemutatásának megkezdésétől annak egész ideje alatt). Ez a szolgálat az Úr sátorában, illetőleg a jeruzsálemi templomban is elő volt írva.”⁷

A korai újkorban az Erdélyi Református Egyházban alapvetően két egyházi tisztség ismert: a mester és a lelkész – írja Ősz Sándor Előd *A Görgényi Református Egyházmegye egyházi társadalma a korai újkorban* c. egyháztörténeti tanulmányában. „A mesterek közé tartoztak az ún. lévíták is. Az ószövetségi eredetű megnevezéssel azokat a mestereket illették, akik leányegyházközsegekben teljesítettek szolgálatot, tanítottak, prédikáltak, temettek, csupán a sákrámentumokat nem szolgálhatták ki.”⁸ Tulajdonképpen a lévíták fel nem szentelt (ordinált) papok voltak, s az egyetlen dolog, ami megkülönböztette a mestert a lelkésztől, az az ordináció volt.

Imre Barna a *Papok, lévíták, mesterek a marosi református egyházmegyében a XVII–XIX. században* c. írásában az 1692-től kezdődő vizitációs jegyzőkönyvek alapján állított össze névsort, melyben megjegyzi, hogy az anyaegyház tanítója és a leányegyház lévítája több esetben egy személy is lehetett, „de neve csak egyik helyen, vagy, mint a mater mestere, vagy pedig mint a filia lévítája jegyeztetett fel”.⁹

A 20. század elején az Erdélyi Református Egyházkerületben 1905-ben a 4368–1905. sz. Igazgatótanácsai körlevéllel szabályozzák a lévítavizsgákat, mely határozatot 1908-ban

dagógiai kutatás alapjai. Presa Universitară Clujeană / Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kvár 2010. 111; Clifford Geertz: *Az értelmezés hatalma.* Antropológiai írások. Osiris Kiadó, Bp. 2001. 201–202; David G. Mandelbaum: *Egy életrajzi tanulmány: Gandhi.* = *Az életrajzi módszer.* Documentatio Ethnographica 9. Szerk. Küllös Imola. 1982. 29–46.

⁶Online: <http://refua.tirek.hu/hir/mutat/47413/>

⁷Benkő László: *Mondjatok dicséretet.* Kiadja az Erdélyi Református Egyházkerület, Kvár 2000. 10–11.

⁸Ősz Sándor Előd: *A Görgényi Református Egyházmegye egyházi társadalma a korai újkorban.* = *Certamen I. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum–Egyesület I. Szakosztályában.* Szerk. Egyed Emese–Palkó László–Weisz Attila. Kiadja az Erdélyi Múzeum–Egyesület, Kvár 2013. 289–305.

⁹Imreh Barna: *Papok, lévíták, mesterek a marosi református egyházmegyében a XVII–XIX. században.* Egyháztörténet II (1944). 137–162.

felfüggesztik, majd 1919-ben Nagy Károly püspök elnökletével a 2704–1919. sz. körlevéllel ismét érvénybe léptetik. Ennek alapján a református tanítókat lévitavizsgára várják, s buzdítják a lelkészeket, espereseket, hogy segítsenek ebben a tanítóknak. A vizsga nincs időhöz kötve, mindenki felkészülése függvényében jelentkezhetett.¹⁰

Az 1920-as években egyházmegyei felügyelet alatt a püspök „ad hoc, esetről esetre való és visszavonható kinevezést ad” azoknak a lévitáknak, akik lévitavizsgával rendelkeznek. Ez a gyakorlat a továbbiakban is ugyanígy érvényes maradt, viszont arra is találunk példát, hogy a léviták a sákrámentumok kiszolgáltatására is kaptak felhatalmazást. Fosztó György, márkódi lelkipásztor az Egyházi Figyelőben¹¹ kifogásolja a lévitaképzők hiányát, és a szolgáltatások nem veszik komolyan a hivatást, mert minden képző nélkül szolgálnak, sőt palástot viselnek és sákrámentumokat szolgáltatnak. A Református Szemle szerkesztői reagálnak cikkére, melyben elismerik, hogy valóban szükség van az egyéves képzőre, de palástviselésről soha nem volt szó, „bár sacramentumot papi ornatu nélkül kiosztani veszedelmes utalásokat nyújtana a szekták felé”. Végül tisztázzák a tisztség korlátait: „A papi állás lealacsonyításáról szó sem lehet, mert a lévitai állás nem papi állás; lévitát csak rendes lelkész hiányában és csak ideiglenesen lehet alkalmazni.”¹²

A kántorok

A kántori tisztség szorosan összefügg az egyházi zene történetével, annak különböző korszakaival, a hangszerhasználattal és annak liturgiai funkcióival, az orgonaépítészet történetével. Itt elsősorban a történelmi korszakok olyan egyházi fordulópontjaira gondolok, mint a reformáció, a hitújítási törekvések, a felekezeten belüli egyházzenei reformok, egy-egy új énekeskönyv bevezetése, amely meghatározta a kántori tisztséghez tartozó, mind a külső, formai, mind a belső, tartalmi követelményeket. A kora újkorban, az orgona templomi használatának bevezetése után már megkülönböztetik a kántort és a tanítómestert. A református egyházban ezt a Geleji-kánonok szabályozták: a tanítóét a XCVIII.-ik, a kántorét a XCIV. kánon.¹³ A reformáció korából a nagykorösi egyházi levéltári anyagok és jegyzőkönyvek alapján Pap Ferenc írt tanulmányt *Kántor és pulpitus a reformáció korától* címmel, melyben a kántor szerepéről és helyéről a liturgikus térben tudhatunk meg többet erről az időszakról. „A *cantor* az istentiszteleti-liturgikus éneklés vezetője és szervezője, aki történetileg a szentély közelében, a liturgikus cselekvéshez fizikailag is szorosan kapcsolódva helyezkedett el. Legitimitását ez a legfontosabb szolgálat jelentette.”¹⁴ A 18. század derekán Erdélyben az „úgynevezett pulpitus kántorok és orgonista kántorok egyidejű jelenléte több helyen is bizonyított.”¹⁵ Dávid István az *Éneklőszék és orgona – a liturgikus tér zenei egysége* c. tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy a fokozatos átalakulásban, a különböző funkciók és feladatok megosztásában:

¹⁰ 2704–1919 sz. Püspöki Körlevél. Református Szemle XII(1919). 246–247.

¹¹ Egyházi Figyelő Nyáradszereda. 1920. I. évf. A Romániai Ref. Lelkészegyesület hivatalos lapja. Kéthetenként megjelenő református egyházi újság. Indult 1920. szept. 5-én. Szerk. Arkossy Jenő. Kiadja a Református Lelkészegyesület.

¹² Református Szemle XV(1922).

¹³ Ősz: i. m. 298.

¹⁴ Pap Ferenc: *Kántor és pulpitus a reformáció korától*. Református Szemle CIV(2008). 354–371.

¹⁵ Dávid István: *Éneklőszék és orgona – a liturgikus tér zenei egysége*. Református Szemle CIV(2008). 372–376.

karvezető és orgonista, kántor és orgonista, énekvezér és orgonista, vegyük észre az állandót, a folyamat üzenetét, hogy *együtt*. Azaz együtt helye van a liturgikus térben ugyanúgy a megszólaló orgonának, a gyülekezeti éneklésnek és az énekelt igének egyaránt.¹⁶

A Magyar Egyházzene, a Magyar Egyházzenei Társaság negyedévi egyházzenei és liturgikai folyóirata 1993. évi indulásától kezdve mindegyre foglalkozik a kántorok feladatkörével, az egyházzene helyzetével, helyzetelemző és tényfeltáró tanulmányokat jelentet meg. Induló számukban az 1993/1994. évi 1. számú kiadványban olvasható az I. Magyar Egyházzenei Kongresszus III. (1993. március 16-i) plenáris ülésén elhangzott – a három nagy egyház: a katolikus, a református és az evangélikus felekezet részéről egy-egy vezető egyházzeneész – vitaindítója, melyben olyan égető problémák kerülnek elő az egyházi zene kapcsán, amelyek felvetése régóta váratott magára. Ebben a kontextusban jelenik meg három rövid helyzetjelentés: Máté János (1993/1994) *A református egyházi zene helyzete*, Tardy László (1993/1994) *A katolikus egyházzene a közelmúltban és ma*, Trajtler Gábor (1993/1994) *Az evangélikus egyházzene helyzete ma*. Máté János beszámolóját egy, a magyar református egyházi zene helyzetét, megbecsülését jól jellemző, az 1920-as évekből származó úgynevezett díjlevél mondatával indítja, mely így hangzik: „Papnak tisztességes megélhetés, kántornak ennek a fele.”

A Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának periodikája, a Collegium Doctorum 2014-ben megjelent kötetében öt tanulmány¹⁷ is foglalkozik közvetlenül a kántorok kérdésével, ahol arra próbálnak rávilágítani, hogy melyek azok az égető aktuális kérdések, mint például: liturgikus személy vagy alkalmazott-e a kántor, feltárni a jogi alapok hiányosságait, a kántorképzés problémáit, az egyházzeneészek közti képzésbeli különbségekből fakadó alkalmazási, besorolási, valamint javadalmazási kérdéseket.

A Romániában hatályban lévő hivatalos foglalkozási jegyzék a kántorokat a 263604 szám alatt tartja nyilván, a vallási specialisták 2636 alapszoportjában. A foglalkozás gyakorlásához felsőfokú végzettség szükséges, és a következő feladatkört látják el: „a vallási specialisták a szakrális hagyományokat, gyakorlatokat és vallási meggyőződéseket állandósítják. Egyházi szolgálatokat celebrálnak és látnak el, vagy vallási és felekezeti rítusokat adminisztrálnak, lelki és erkölcsi útmutatást adnak, valamint más, a vallás gyakorlásához kapcsolódó funkciókat töltenek be.”¹⁸

A kántortanítók

Magyarországon a 16–17. században sorra alakulnak a katolikus és protestáns iskolák, és itt nyoma sincs a külföldi (főleg német iskolákban vívott) reneszánsz pogány szellem és keresztény tanítás harcának. Az iskolák alapítólevelei és szabályzatai kizárólag „a lélek mélyéig szántó keresztény valláserkölcsi nevelés”-re alapoznak. Az egyházi érdek is úgy kívánta, hogy ahol valamelyik felekezetnek papja és temploma volt, ott iskolát létesítsenek, amelyek

¹⁶ Dávid: *i.m.* 375.

¹⁷ Pap Ferenc: *Az egyházzeneész-kántori tisztség mint egyházi szolgálat*. Collegium Doctorum X(2014). 190–198; Hafenschner Károly: *Az evangélikus egyházzene, evangélikus egyházzeneész – Magyarország, 2014*. Collegium Doctorum X(2014). 198–206; Méhes Balázs: *Képek és álmoképek a képzésről és a képzetésről*. Collegium Doctorum X(2014). 206–214; Orosz Otilia Valéria: *A kántor mint liturgus. Egyházzenei reform a Királyhágómelléken*. Collegium Doctorum X(2014). 214–221; Péter Éva: *Kántorkérdés Erdélyben*. Collegium Doctorum X(2014). 221–226.

¹⁸ Online: http://www.rubinian.com/cor_6_ocupatia_detalii.php?id=263604

fenntartásáról és a tanító jövedelméről a „cuius regio, eius religio”¹⁹ elv alapján a kegyúr gondoskodott. „A tanítói és tanári rend tagjainak élete és munkája, amint a diákságé és iskoláé is csak részben egyezik meg a katolikusok és protestánsok intézeteiben. Az a középkorban is uralkodó elv, hogy aki amit tud, azt taníthatja is, lehetővé tette, hogy az alsóbb fokú iskolákban a „félbemaradt” diákok mellett még buzgó vallásos iparosemberek, kiérdemült vagy béna katonák is működtek. Mindmegannyi egyben kántora is volt a maga papjának, akit templomi, sőt sokszor gazdasági teendőiben is segített. Tanított, harangozott, énekelt, falusi írások voltak egy személyben és gyakran a papja asztaláról kapta élelmét is. Fizetése évi 10-20 forint volt és természetben kapott több-kevesebb búzát, fát, esetleg bort, a fizetett egyházi szertartások béréből pedig esetenként pár dénárt.”²⁰

A Ratio Educationis korszakában²¹ az államhatalomnak fontos feladata volt az államvallást erősíteni, a többit pedig gyöngíteni. Nemcsak az 1681. és az 1687. évi törvények, de a Carolina Resolutio (1731) is hasonló szellemben intézkedett. Legtöbb falunak ekkor még nem volt önálló iskolája és tanítója, és a tanítás is még kezdetleges volt, rendszerint a hitelveket, erkölcsöt és az egyházi énekeket tanították, ehhez kapcsolódott még az írás-olvasás elsajátítása. „Az iskolamesterek rendszerint a középiskola több-kevesebb osztályát végzett, befejezetlen műveltségű férfiak voltak, akik tanítói foglalkozásuk mellett a kántor és a jegyző teendőit is végezték; de tudunk olyan tanítókról is, akik hivatásszerűen a szabómesterséget űzték. Ilyen esetekben nem kell valami rendes és népes iskolára gondolnunk. A tankötelezettség ekkor még ismeretlen fogalom; s a tanulni vágyó gyermekek jó része – bizonyos tandíj ellenében – évenként csak egy vagy két évnegyedig látogatta az iskolát, mert tavasztól ősziig más munkára fogták szülei. A tanító sokszor a saját szobájában foglalkoztatta azt az 5-10 gyermeket, kiket szülei a tudás elemeire kívántak taníttatni.”²²

A 18–19. században a protestáns felekezeti oktatás viszonylag szabadon rendelkezik intézeteiről lehetőségeihez és képességeihez mérten, hisz amint az elsőt, a második Ratiót (1806) sem fogadta el kötelezőnek magára nézve, éppen a törvényjellel hiánya miatt.²³ Eötvös József miniszterségének legnevezetesebb alkotása az *elemi oktatásról szóló törvényjavaslat* (1868:38. tc.), melyben teljesen a modern népoktatásügynek klasszikussá vált alapelvei érvényesülnek. Az állam irányító szerepe és felügyeleti joga, a község népiskolaállító kötelessége, a művelődés biztosítása, az általános tankötelezettség, az oktatás ingyenessége, a magántanulás lehetősége, a tanítás szabadsága (egyesületek és testületek iskolaállítási joga): mind olyan követelmények, melyek megfelelnek a nyugat-európai fejlődésnek, és Magyarországon már az 1790/1. országgyűlés óta kialakultak. Az oktatás nyelvét a javaslat a többségi elv alapján rendezi el, de gondoskodik a magyar nyelv tanításáról a nem magyar oktatási nyelvű helyeken is.

Thun Leó birodalmi kultuszminisztersége, de a Bach-korszak alatt is a protestánsoknak meghagytak bizonyos tanügyi önrendelkezési lehetőséget az állami minták és követelmények

¹⁹ Földesúri jog: akié a föld, azé a vallás is.

²⁰ Balassa Brúnó: *Iskolai művelődés*. = Uő: *Magyar művelődéstörténet*. Szerk. Domanovszky Sándor. Digitális kiadás, Arcanum Adatbázis Kft. 2003. Online: <http://mek.oszk.hu/09100/09175/html/50.html>

²¹ Balassa Brúnó: *i.m.*

²² Csóka J. Lajos: *A Ratio Educationis korszaka*. = Uő: *Magyar művelődéstörténet*. Szerk. Domanovszky Sándor. Digitális kiadás, Arcanum Adatbázis Kft. 2003. Online: <http://mek.oszk.hu/09100/09175/html/69.html>

²³ Hajdu János: *Felsőbb oktatásügy és tömegnevelés*. = Uő: *Magyar művelődéstörténet*. Szerk. Domanovszky Sándor. Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. 2003. Online: <http://mek.oszk.hu/09100/09175/html/83.html>

elfogadásával. Ezekben az időszakokban az alsófokú iskolaügy elég szabadon fejlődhetett, vidékenként és gyülekezetenként természetesen különböző mértékben.²⁴

A 19–20. század fordulóján az állami oktatásnak még csak kiegészítő szerepe volt a felekezeti oktatás mellett, de a polgári kultúra terjedését nem gátolta, hogy az intézmények, a népiskolák többsége 1890-ben 82%-ban egyházi kézben volt. 1912–13-ban ez az arány 70%-ra csökkent.²⁵ Erdélyben 1919 után az egyházi iskoláknak kiemelkedő szerep jutott az anyanyelvi oktatásban, nem csupán magas oktatási színvonaluk miatt, de a felekezeti oktatás képezte a kisebbségbe jutott magyarság nemzeti nevelési bázisát.²⁶ Az erdélyi református egyház ennek kiemelt fontosságát tulajdonított, s az egyház hivatalos közlönyében, a Református Szemlében több ízben is felhívja a lelkészek, tanítók figyelmét a „faj” védelmére, és nemzetmegmentő programot kötelezik a gyülekezeteket felekezeti iskolák létrehozására, és ezzel párhuzamosan szorgalmazzák a kántortanítók szélesebb körű bevonását ebbe a nemes feladatba.²⁷ Sajnos a román állami jogalkotók a kisebbségi szerződésben az első világháború után nem rendelkeztek az egyházi iskolák védelméről, „ami ahhoz vezetett, hogy a román törvények a kisebbségek egyházi iskoláit egy csoportba sorolták azokkal a magánosok által fenntartott oktatási intézményekkel, amelyek üzleti célt szolgáltak... A nem állami iskolák (felekezeti, magán) tevékenységét a magánoktatásról szóló törvény (1925. december 12. *Monitorul Oficial* 283. sz.) szabályozta.”²⁸ Ugyanezen törvény 27. cikke azt is leszögezte, hogy „a magániskoláknak nincs joguk semmiféle oklevelet kiállítani, csupán az iskolában végzett tanulmányokra vonatkozó igazolásokat adhatnak”.²⁹

Az egyházi iskolahálózat a magyar egyházak válságos anyagi helyzete, hátrányos megkülönböztetése ellenére is tekintélyes erőt képviselt a románai magyarság életében a két világháború közötti időszakban. Az egyházi tanítóknak lehetőségük volt érdekképviselőket, egyházmegyei tanítói tanácsokat, szövetségeket létrehozni, önálló újságokat, folyóiratokat működtetni.³⁰ Az Erdélyi Református Tanítóegyesületek Szövetségének alakuló gyűléséről, melyet 1922. szeptember hó 11-én tartottak Marosvásárhelyen mintegy 250 református tanító részvételével, Bence Gyula hagymásbodoni kántortanító számol be a Református Szemle 1923. január 1-jei számában.³¹ Szintén Bence Gyula kántortanító nevéhez fűződik a református kiadású Tanügyi Szemle szerkesztése is. A felekezeti tanítóság első, iskolaügyi és pedagógiai kérdéseket tárgyaló, kéthetente nyolc oldalon megjelenő, kis formátumú újság első száma 1923. május 2-án került ki a nyomdából. „Szövetségünk sajtó nélkül nem teljesítheti hivatását úgy, amint teljesítenie kellene. [...] Lapunk útján intenzívebben tudjuk szolgálni a tanítóság erkölcsi és anyagi érdekeit, a magyar felekezeti népoktatást. [...] E lap nem egyes személyek harci eszköze, nem egyeseké, hanem mindnyájunké. Azonban kérlelhetlenül

²⁴ Hajdu János: *i.m.*

²⁵ Kósa László (szerk.): *Magyar művelődéstörténet*. Osiris Kiadó, Bp. 2006. 471.

²⁶ Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség oktatástügye 1944–1989 között*. Magyar Kisebbség, 1997. 1–2. sz. 393–412., 1997. 3–4. sz. 377–401., 1998. 1. sz. 289–317.

²⁷ 3695–1921 sz. Püspöki Körlevél. Református Szemle XIV(1921). 132–135; 4197–1921. sz. Püspöki Körlevél. Uo. 139–141.

²⁸ Diószegi László–R. Süle Andrea (szerk.): *Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989*. Magyarságkutató Intézet, Bp. 1990. 27; Molnár János: *A Királyhágómelléki Református Egyházkerület története 1920–1942*. Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, 1999. 42.

²⁹ Diószegi László–R. Süle Andrea (szerk.): *i.m.* 28.

³⁰ Diószegi László–R. Süle Andrea (szerk.): *i.m.* 43.

³¹ Bence Gyula: *Erdély református tanítóihoz*. Református Szemle XVI(1923). 6–8.

fog sújtani, ostromozni mindenkit, aki igazságos ügyeinknek útjában áll, azok ellensége. [...] Ez a lap a mienk. Ha verejtékünkéből is, de fenn kell tartanunk” – írta a lap vezércikke.³² A folyóirat utolsó száma a teljes anyagi ellehetetlenülés miatt 1924-ben a 10. számmal jelent meg Adorjáni Zoltán búcsúszavaival. A teljes magyar felekezeti tanítóság számára 1930 szeptemberében Kolozsváron létrejött Tanító „érdeklődésének középpontjában mindvégig a felekezeti iskolák hasztalanul sürgetett államsegélye, nyugdíjügye, a román nyelvi tanfolyamok és a felekezeti tanítók érdekképviseletének megszervezése állott”.³³ Ez a lap sem volt hosszú életű, mert az 1932. áprilisában megjelenő 1–8. összevont számban Bartha Lajos, a lap munkatársa a tanítókat okolja a nagyfokú közöny miatt, ami a lapot csődbe juttatta. Ez szerinte arra enged következtetni, hogy a tanítók nem érzik szükségét a közös eszméért kiálló lap megjelentetésének, s a tanítókbán „az összetartozásnak és megbízhatóságnak csak halvány csírái élnek”.³⁴

Az 1948.-as 175. sz. törvény alapján (Monitorul Oficial, 1948. augusztus 3.) végrehajtották a tanügyi reformot, ami az iskolák államosítása révén az egyházi iskolák felszámolását, a felekezeti oktatás és a kántortanítói státusz végérvényes eltörlését jelentette.

Magyarosi Sándor életpályája³⁵

Magyarosi Sándor kántortanítónak nem maradtak fenn írásai, jegyzetei, nem vezetett naplót, saját élettörténetét sem írta meg, csupán intuitív módon, tevékenysége által, életvezetési stratégiájával válaszolt kora történelmi eseményeire. Életpályáját nagyobbik lányával, Csernátóni Klárával sikerült rekonstruálni személyes emlékei, néhány fennmaradt dokumentum és fénykép segítségével.³⁶

Magyarosi Sándor 1912. július 12-én született a Szászrégen melletti Kisfülpösön. Édesapja, Magyarosi János az egyházközségben 9 éven keresztül kurátorkodó nagygazda, édesanyja pedig székely nemesi családból származó Héncz Julianna. A népes családban – négy fiú és egy lány -, az öt gyerek közül Sándor a második. Rajtuk kívül a szülők még magukra vállalják egy unokatestvér (édesapja testvére, Magyarosi József volt gondnok fiának), valamikor szintén kurátorkodó Magyarosi Árpád árván maradt fiának a nevelését is, valamint az akkor a gyülekezetben szolgáló lelkész fia, ifj. Nemes Árpád is családtagnak számít. Összesen tehát hét fiú és egy leánygyermekről gondoskodnak a szülők. A két kurátor testvér, József és János értékes egyházépítő munkájának írásos nyomai Bőjthe Andor lelkész elismerő szavaiban, az 1937-ben megjelenő „*Uram segélj!*” egyházi kiadványban maradtak fenn, amikor a kisfülpösi református templom 100-ik évfordulóját ünneplik.³⁷

³² Ozsváth Judit: *Magyar nyelvű nevelésügyi lapok a két világháború közötti Romániában*. Magiszter XIII(2015). 164.

³³ Ozsváth Judit: *i.m.* 169.

³⁴ Ozsváth Judit: *i.m.* 170.

³⁵ A biográfia egy nagyobb kutatás része. Bővebben lásd Kicsi Noémi: *Erdélyi kántorok a 20. században. Életpályák és élettörténetek*. Magiszteri dolgozat. Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék. Szakmai irányító dr. Keszeg Vilmos. 2015.

³⁶ A továbbiakban: *Interjú*.

³⁷ Bőjthe Andor: *A Filpişul-mic – kisfülpösi ref. egyház temploma és gyülekezeti élete. = „Uram segélj!” A Görgényi Református Egyházmegye évkönyve*. Szerk. Vajda István. Görgényi Református Egyházmegye Lelkészerkeztele, Marosvásárhely, 1937. 30–33.

Magyarosi Sándor az elemi iskoláit Kisfülpösön végezte, még magyar iskolában. Majd Magyarosi Árpáddal és ifj. Nemes Árpáddal az idősb. Nemes Árpád lelkész segítségével a fiúk Nagyenyedre kerülnek a tanítóképzőbe. 1926-ban iratkozhatott be a Nagyenyedi Református Kollégiumba az 5. gimnáziumba. Ezekről az évekről a lányának csak annyit mesélt édesapja, hogy a kollégiumban nagyon sírós fiú volt, úgy is csúfolták, hogy a *Sírós*. Az egyik tanára karolja fel, miközben szorgalmasan tanulja a kottaolvasást, a hangszeren való játszást. Amikor vakációkban hazajárt, otthon is a templomi orgonán gyakorolt. „*S ez aztán megint egy olyan élmény volt számára, hogy valóban sikerélmény, és tovább... Akkor már Enyeden kántorizált. Kántorizált bent a templomban a reggeli istentiszteleteken.*”³⁸

Böjthe Andor lelkész írja ugyanerről az időszakról: „A lelkész és tanító munkája megbecsülést nyernek. Jómódú gazdák fiaikat az enyedi fejedelmi főiskolába küldik, ahonnan tanítói diplomával kilép Magyarosi Sándor, érettségivel s papi pályára lép Magyarosi Árpád s a tanítóképzőnek ma növendéke Bartha Béla ifjú, mindhárman a jövő emberei.”³⁹

Jó magaviseletéről és szorgalmáról IV. éves tanítójelöltként egy 1932-ben kapott jutalomkönyv is tanúskodik, melyet Csefő Sándor igazgató és Zaláni István osztályvezető szignált. A tanítóképző hivatalos neve ekkor: „Școala normală reformată de băieți în Aiud. Aiudi reformatus tanítóképző-intézet”. Az 1932–33-as tablókép alapján a nagyenyedi tanítóképzőben ebben az évben 19 ifjú tanítójelölt végzett.

A tanítóképző befejezése után egy évig Marosjárában⁴⁰ volt kántortanító, majd Szászrégenbe⁴¹ hívták, itt volt 1943–44-ig. A szászrégeni tanítószék mellett Radnótfájára⁴² is kijárt tanítani Técsi Sándor kántortanító mellett, és 1937-ben itt ismerkedett meg majdani feleségével, Csernátóni Klárával. 1938-ban házasodtak össze, és négy gyermekük született: 1939-ben Klára, 1940-ben Sándor Levente, 1942-ben Julianna és 1944-ben Ilona Ildikó.

A második bécsi döntést követően 1940. szeptember 14-től katonai közigazgatás lépett érvénybe Észak-Erdélyben. Az előkészületeket, a képzéseket már 1940 nyarán megkezdtek. Magyarosi Sándort is behívták (1942–43-ban?) „továbbképzőre”, Kisfülpösön katonáskodott. A háború végén a család is Kisfülpösre menekült, itt született meg a negyedik gyermekük is 1944-ben.

Magyarosi Sándor ekkor, az oroszok bevonulásakor került hadifogságba, és négy évet töltött a Don-kanyarban: „*Miután a háború befejeződött, bejöttek az oroszok, s közben ott voltak az édesanyám szülei is Kisfülpösön, és akkor jöttünk lovas szekérral vissza, az oroszok jöttek velünk szembe, kifogták a lovakat, betették az ők rossz lovaikat, hiába mondta nagytata, hogy gyermekek, négy gyermek ott a szekérben, de őket nem érdekelte, szívtelenek voltak.*”⁴³

A hadifogságban munkára fogták, vasutat építettek. Feltalálta magát minden helyzetben, ha kellett, szakácskodott, ha kellett, henteskedett, megtanult oroszul, az orosz tiszt gyermekeit oktatta. Fegyelmezett természete az éhhaláltól is megóvta. Szabadulása, hazaérkezése napját minden évben megünnepelte azzal, hogy aznap nem evett semmit, böjtölt, és hálát adott az Istennek, hogy megmenekült. A hadifogságból szabadulván választania kellett az egyházi

³⁸ Interjú.

³⁹ Böjthe Andor: *i.m.* 32.

⁴⁰ Marosjára – Iara (jud. Mureș)

⁴¹ Szászrégen – Reghin (jud. Mureș)

⁴² Radnótfája – Iernuțeni (jud. Mureș)

⁴³ Interjú.

kántorkodás és az állami tanítóság között. Az egyházi épületeket elvették, és kapóra jött a marosvásárhelyi tanítóképző Szászrégenbe való *költöztetése* is, hisz nagyobb kihívásnak számított ott gyakorló tanítónak lenni, mint egy gyülekezetben kántorkodni, és lemondani mindarról a tudásról, amit a nagyenyedi képzőben oly szorgosan összegyűjtögetett.

A szászrégeni tanítóképző⁴⁴ tulajdonképpen a marosvásárhelyi tanítóképző utóda. A tanítóképző Marosvásárhelyen 6 évfolyamú volt, a képesítési vizsgán román nyelvből is vizsgázni kellett, függetlenül attól, milyen típusú iskolába járt a hallgató. Az 1945-ös Nemzetiségi Törvény lehetővé tette a nemzeti oktatás kibővítését. Így a volt Magyar Autonóm Tartományban 4 magyar nyelvű tanítóképzőt létesítettek. A szászrégeni Magyar Tanítóképzőt az 1948-as iskolareform döntése alapján helyezték át Marosvásárhelyről Szászrégenbe, néhány szaktanárával együtt. Az akkori igazgató, Asztalos Imre pedagógia szakos tanár volt, aki az intézményt Szászrégenben 1951-ig vezette. Az iskola 1956-ig működött, amikor elméleti líceummá alakult. Sajnos az akkori – és a mostani – hatalom sorvasztó politikája következtében megszűnt önálló magyar oktatási intézménynek lenni, tantestületének egy részét a másik líceumhoz helyezték.⁴⁵

Magyarosi Sándor 1948-ban ennek a tanítóképzőnek lett gyakorló tanítója. Megkapták az iskolaudvaron levő tanítói lakást, mely az egyháztól került át az állami intézményhez. Ebben lakott családjával. Ahogy a képzőbe került, nagyon elfoglalt volt, nem tudott sokat a ház körüli teendőkkkel foglalkozni. A gyerekeket szűrőpróbaszerűen ellenőrizte, és ha hazaért is, a kistanítónők dolgozatait kellett javítania. 1954 körül beiratkozott Kolozsváron a magyar szakra, és magánúton lediplomázott. 1956-ban, ahogy megszűnt a tanítóképző, 1957-től egészen nyugdíjazásáig, 1976-ig a Herbus iskolában tanított mint magyar szakos tanár.

Mindennapjait a fennálló társadalmi-politikai rendszer döntő módon befolyásolta. 1952-ben például hazaküldték az iskolából, hogy győzze meg a szülőket, álljanak be a társasba. Ennek érdekében a Szekuritátéra is behívták: ha a nagygazda szülők beállnak a társasba, a falu többi része is követni fogja példájukat. *„Apósom [Csernátoni György] ennek lett az áldozata. Megalakult a társas, megválasztották társas elnöknek, s szégyenében, mikor jött haza, beesett a sáncba, agyvérzést kapott. Két hetet feküdt Vásárhelyen a kórházban, s két hét után meghalt. Ez volt, 54-ben. 52-ben volt a társas, 54-ben aztán kollektivizálás. Ha jól emlékszem.”*⁴⁶

Abban az időben M.S. nem kántorkodott már, még templomba sem járt. A lelkész, Antal Gusztáv és családja járt el hozzájuk, csak otthon, a négy fal között gyakorolta vallását. Ha kántorizált volna, elbocsátották volna a tanügyből, a besúgóktól is félték. *„Hát kidobtak! Kidobtak a tanügyből! Nem lehetett akkor. De úrvacsorát vett, úgy, hogy feljött a tiszteletes, úrvacsorát adott otthon. De volt, amikor besúgták azt is. Besúgták, hogy ki jár hozzánk. Vagy 56-ban én érettségizek, édesapám megint tanfolyamra elvive, semmi nagy ebéd, ilyesmi nem*

⁴⁴ „Évtizedeken át az erdélyi magyarságot megakadályozták abban, hogy szabadon, történelmi folyamán kialakult hagyományai szerint éljen, értékesítse képességeit, saját maga alakítsa sorsát. [...] Ebben az összefüggésben kap jelentőséget az 1940 őszén, Marosvásárhelyen létesített Állami Magyar Tanítóképző, mint az újjáéledő magyar köznevelés szükségleteinek egyik fontos tényezője, 1944 után pedig, a kezdetben reális egyenlőséget ígérő »szocialista demokrácia« nemzetiségi politikájából adódó igény kifejezője.” Szász Gyula ny. tanár, egykori igazgató írása a Samu Pál által szerkesztett *Volt egyszer egy tanítóképző* c., az 1954-ben végzett tanítók 40 éves találkozója alkalmával készített emlékgyűjteményben. Kézirat. (Csernátoni Klára tulajdonában.)

⁴⁵ Szász Gyula: *i.m.*

⁴⁶ Interjú.

volt akkor. Hazamentünk ünnepélyesen, mégis csodálatos volt az együttlét. A keresztszüleim voltak.”⁴⁷

Templomba már csak azért sem mehetett volna, mert szinte minden vasárnap valamilyen politikai kör, pionírtevékenység volt a program. „Ceașescunak a beszéde és a kongresszus, az mind vasárnap délelőtt. 1949-ben jött az első pionírvatás.[...]De viszont annyi pionírtevékenység volt, 49-től, s utána még szigorúbban vették Ceașescu idejében, ahogy meghalt Gheorghiu Dej, lesz Ceașescu, s még szigorúbb. Aztán jöttek a politikai körök, egyre-másra vasárnap, mert délelőtt voltak a politikai körök. Év végén tételhúzás, és rendszeren vizsgáztunk. Nagyon-nagyon kifacsartak, nem beszélve arról, hogy összegyűjteni, s közmunka, vasgyűjtés, papírgyűjtés, növénygyűjtés, s minden ilyen hülye tevékenységet elvégeztettek a pionírokkal s... Ha nem csináltad, vége volt. Akkor kitétek. Kidobtak. Nem voltál megfelelő a szocialista társadalomnak.”⁴⁸

Ahogy nyugdíjazták a szászrégeni Herbus iskolából 1976-ban, s nem kell féltennie állását, családját, egy évet ha pihent, s 1978-ban már a marosvásárhelyi Kistemplomban teljesít kántori szolgálatot.⁴⁹ A lánya így emlékszik erre az időszakra: „Lejárt Vásárhelyre a Kistemplomba Csiha Kálmánéhoz⁵⁰. Több éven keresztül. Minden szombat este, vasárnap délelőtt, vasárnap este. Itt kántorizált a Kistemplomnál. Fél nyolckor volt a vonat, én kísértem ki az állomáshoz, s akkor ment haza. S éppen ezen gondolkoztam, Istenem, hogy már elég idős volt édesapám. És csinálta ezt több éven keresztül. És szerette nagyon. Emese néit is, Kálmán bácsit is. Kálmán bácsi temette is el, amikor meghalt édesapám.”⁵¹

A kistemplomi kántori szolgálatról Csiha Kálmán 1985. március 10-én búcsúztatja ki Horváth Katinkát és Magyarosi Sándort. A *Historia Domus* ennyit említ az eseményről: „Magyarosi Sándor, régi kántorunk Régenben vállalt szolgálatot (eddig onnan járt le hozzánk). Horváth Katinka is nyugdíjba ment.” A következő bejegyzés is érdekes a kántorképzéssel kapcsolatban, mert 1986. március 1-jétől új kántort alkalmaz a Kistemplom Nagy János személyében, aki önszorgalomból tanult meg orgonán játszani, és így teszi le az egyházkerületi kántorvizsgát. „1986. márc. 1. óta új kántorunk Nagy János, aki igazi evangéliumi lelküllettel, szorgalmas munkával, megbízhatóan és mindnyájunk örömére szolgál közöttünk. Mint Kábelgyári munkás önszorgalomból tanult meg orgonázni, az egyházkerületi vizsgát sikerrel letette és kérésünkre a gyárból átjött hozzánk.”⁵²

A szászrégeni kántorkodása ideje alatt nagyon sok confirmáló csoportkép készült. Közben a magántanítványokkal foglalkozik, sok zenész, kántor került ki a keze alól.

⁴⁷ Interjú.

⁴⁸ Interjú.

⁴⁹ „A dalárda régi vezetője, a közszeretnek örvendő, alsóvárosi alkalmazásban lévő Bartos Gábor nyugalmazott kántor-tanító az Alsóváros végleges önállósulásával elmegey tőlünk, illetve öregségére való tekintettel abba is hagyja a munkát. Horváth Katinka énekvezérünk már a megelőző időktől fogva vasárnap az unitárius templomban játszik és temetni sem jár hozzánk. Bartos Gábor helyett így vasárnapi és temetési szolgálatot végző énekvezérünk a Szászrégenből bejáró Magyaróssy Sándor nyugalmazott kántor-tanító lesz, aki nagy szeretettel és bűzgósággal szolgál, külön quartettet tanítva ünnepélyes alkalmakra.” *Historia Domus*. 1978. Marosvásárhely II. Kistemplomi Ref. Egyházközség.

⁵⁰ Csiha Kálmán (1929–1997) – Az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke 1990–2000 között.

⁵¹ Interjú.

⁵² *Historia Domus*. 1985. Marosvásárhely II. Kistemplomi Ref. Egyházközség

A szászrégeni Magyar Tanítóképzőben 1954-ben végzett tanítók 40 éves találkozója alkalomával Samu Pál egy emlékgyűjteményt állított össze 1994. január 1-jén.

Bíróné Fazakas Ágnes így ír róla visszaemlékezésében: „A régeni tanítóképzőben a gyakorlati órákon tudatosodott bennem, hogy a jó pedagógusnak nemcsak ismereteket kell átadnia, hanem tudnia kell nevelni is.” Szerinte Magyarosi Sándor órái valóban mintaórák voltak, és munkája során sokszor eszébe jutottak tanácsai, útmutatásai.⁵³

Samu Pál ezt írja róla: „A román tanítóképzővel testvéri barátságban voltunk. Közös összejövetelek, közös óralátogatások, énekkari próbákat, műsorokat szerveztünk. Mi énekel-tük a »Cuculeți« népdalfeldolgozást, ők megtanulták »Zeng már a dal« c. éneket. Elek bácsi Marosvásárhelyre került s egy éven át Mogyorósi Sándor⁵⁴ tanár úrral ketten vezettük a dalárdát.”

Magyarosi Sándor csaknem élete végéig kántorkodott, csupán az utolsó két évben nem tudott már szolgálni. 1998. szeptember 9-én hunyt el 87 éves korában.

A kutatott református kántortanító életpályájának alakulását egy olyan értékrend határozza meg, amelyet az emberek kölcsönös elvárásai és viselkedési mintái alakítanak alapvetően. Ennek a társadalomnak Magyarosi Sándor is tagja volt, ebben szocializálódott, innen kapta életvezetési mintáit. A hétköznapi sorát alkotó helyzetek hatékony megoldásai alkották életpályáját, amelyek egyszerűsége szimbolikus manifesztációk is voltak.⁵⁵

Cantor, Cleric-tutor or Scholar-master

Keywords: Levites, clerk-tutors, cantors, masters in the Calvinistic reformed church, confessional schools, communist regime, autobiographical story-telling.

The postscript, through the anthropological researches and the analysis of autobiographical story-telling, made on request, is meant to prove the evolution and carrier of the cantors/clerks in the 20th century's Transylvania. Who were the Levites, clerk-tutors, masters in the Calvinistic reformed church, what they did, what was the difference between this jobs and functions, what was the scope of their duties since 17. Century? What was the cultural and social impact when the confessional schools have been closed in Transylvania, what happened with these jobs, how the cantor carrier changed in a precise moment of history, before the 2nd World War, when the confessional schools have been nationalized (have been taken under the state control) for example, or after under the communist regime. Through the content analysis of these introspective story-telling we investigate the personal motivations and achievements of cantors in crucial moments of their lives, the inter human relationships but also the life standards ensured by this carrier.

The case-study presents the biography of reformat cantor Magyarosi Sándor from Filpișu-Mic (Mureș county - Romania) born in 1912. To reconstruct the biography was very helpful his daughter Csernátóni Klára. Through the guided questions of researcher is highlight the professional aspect of character's life.

⁵³ Bővebben lásd Kicsi Noémi *i.m.*

⁵⁴ Sokan így emlegették Marosvásárhelyen is. A kommunizmusban több mint valószínű a románok számára elfogadhatóbb névvel szerepelt a tanügyben.

⁵⁵ Vö. Niedermüller Péter: *Életrajzi elbeszélés*. Etnographia XCIX(1988). 379.